

İBADET İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞININ ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ KUR'AN TERCÜMELERİNDEKİ KARŞILIKLARI*

Erol KUYMA¹

ÖZET

İnançla ilgi ifadeler, dilin söz varlığı içerisinde kavram alanı olarak ayrı bir yere sahiptir. Dinî söz varlığı toplumların tarihleri boyunca manevi birikimlerini, dini algılayış biçimlerini ve bu bunları ifade ediş şekillerini temsil eder. Dinî söz varlığını oluşturan kelimeler, başka dillerden alıntı olabileceği gibi mevcut kelimelerden türetme veya kelimelere yeni anlamlar kazandırma yoluyla oluşturulabilirler. Bu anlamda Kur'an tercümeleleri, dinî söz varlığının oluşumunda öncelikli bir yere sahiptir. Türkiye Türkçesinin temelini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi, kelime hazinesi bakımından günümüz söz varlığına önemli katkılar sağlayacak bir kaynak niteliği taşımaktadır. Özellikle inançla ilgili söz varlığı açısından Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılmış satır arası Kur'an tercümeleleri dikkate değer sayı ve nitelikte örnekler barındırmaktadır. Bu çalışmada, "ibadet" başlığı altında tercümelelerde yer alan söz varlığı örnekleri ele alınmıştır. İbadet kelimesi, iman, ihlas, niyet, tefekkür, namaz, oruç, dil ile zikir, zekât, sadaka, yakınlarla ve fakirlere yardım gibi alt başlıkları olan bir kavram alanını temsil eder. Eski Anadolu Türkçesi Kur'an tercümelelerinde bu kavramlara karşılık gelen ifadeler, geçtikleri ayetler üzerinden tespit edilerek Türk dilinin o dönemde bu kavramları nasıl karşıladığı görülmeye çalışılmıştır. Mütercimlerin genel olarak kelime grubu şeklinde bir çeviri yolunu seçtikleri görülmektedir. Fiilimsi grupları, isim ve sıfat tamlamaları, birleşik fiiller bu kavramların çevirisinde öne çıkmaktadır. Arapça kelimelere de sıkça başvurulmuş, yardımcı fiiller yoluyla Türkçeleştirme yolu seçilmiştir. Kelime gruplarının tercih edilmesi Arapça ifadelerin Türkçeye çevirisinde daha anlaşılır ve açık bir anlatım oluşturma çabası şeklinde değerlendirilebilir. İki ayrı satır altı Kur'an tercümesinden elde edilen söz varlığı örnekleri Allah lafzı olan Kur'an'ın çevirisinde gösterilen hassasiyeti ve Türkçenin ifade gücünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Kur'an tercümeleleri, İbadet, Eski Anadolu Türkçesi

* Bu makale, doktora tezinden üretilmiş olup 3-5 Mayıs 2018 tarihinde Çorum'da gerçekleştirilen (ISRC 2018) Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erolkuyma@hitit.edu.tr

EQUIVALENTS OF VOCABULARY RELATED TO WORSHIP IN THE OLD ANATOLIAN TURKISH QUR'AN TRANSLATIONS

ABSTRACT

Expressions related to faith, have an important place in vocabulary as a conceptual field. Religious vocabulary, represents their spiritual accumulation, form of perception of religion and form of their expression of societies their historically. The words that constitute religious vocabularies, can be created by giving new meaning to words or by deriving new words from existing words, as well as they may be borrowed from other languages. In this respect the Qur'an translations have a priority in the constitution of religious vocabulary. Old Anatolian Turkish that forms the basis of present day Turkish with regard to vocabulary is a resource that will provide important contributions to present vocabulary. Especially, Old Anatolian Turkish in interlinear Qur'an translations contain significant number and quality of examples. In this study, examples of vocabulary in translations in the heading "worship" are handled. Words of worship represent a concept field that contains many elements such as faith, benevolence, intention, contemplation, prayer, religious fasting, invocation, aim, relief, help to relatives and poor person. Expressions corresponding to these concepts were determined on the verses in the Old Anatolian Turkish Qur'an translations. So tried to see how these concepts were equivalent to Turkish language, that time. Translators have chosen a translation method as phrase in general. Infinitive, participle and gerund groups, possessive constructions, adjective clauses and compound verbs stand out in the translation of these concepts. Arabic words were frequently used in this translation. Auxiliary verbs were chosen for translate into Turkish. Preference of word groups can be interpreted as an effort to create more understandable and clearer narrative in translating Arabic concept to Turkish. The examples of vocabulary obtained from the two different interlinear Qur'an translations are important in that they show the sensitivity expressed in the translation of the Qur'an, which is the word of God, and the expression power of the Turkish.

Key words: Quran translations, worship, Old Anatolian Turkish

GİRİŞ

Eski Anadolu Türkçesi, 13. yüzyıldan başlayıp 16. yüzyılın başlarına kadar devam eder ve yerini Osmanlı Türkçesine bırakır. Anadolu dışında da Kuzey ve Güney Azerbaycan, Irak, Suriye ve 14. yüzyılın 2. yarısından itibaren Balkanlarda kullanılmıştır. Anadolu'ya gelen Türk boylarının çoğunluğunu Oğuzlar oluşturmaktadır. Bu nedenle Anadolu'da teşekkül eden edebî lehçenin temelini Oğuzca meydana getirmiştir. Köprülü, Oğuzcanın diğer Türk lehçelerinden 10. yüzyıldan çok önce ayrıldığından ve zengin bir halk kültürüne sahip olduğundan bahseder. Anadolu'ya gelen Oğuzlar bu kültürlerini de beraberinde getirmişlerdir (Köprülü 1986: 333).

Eski Anadolu Türkçesi sahasında yapılan Kur'an tercümeleleri, o dönemde yaşayan insanların inanç algısını ifade eden kelimeleri barındırmaktadır. Çünkü mütercimler Kur'an'ı halkın anlayabileceği bir dille çevirmişler, dönem Türkçesinin kelime dağarcığını kullanmışlardır. Caferoğlu, bu konuda şu tespitte bulunur: "*Dinî metinlerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için yazarları ekseriya, aynı kelimenin muhitçe ve edebiyatça tanınmış muhtelif karşılıklarını almaktan çekinmemiştir. Bilhassa İslamiyet'in kabulü ile Türk muhitine, tamamıyla yeni telakkilerle beraber, yeni mefhumlar da girmeğe başlamış ve Türkçe bu mefhumlar için kısmen de yeni lügat ve söz icadına mecbur kalmıştır.*" (Caferoğlu 2015: 76). Kur'an'ın Anadolu Türkçesine çevirileri, Beylikler döneminde başlayıp genelde tefsirli tercümeleler şeklinde gerçekleşmiştir. Anadolu'da, büyük çaptaki tefsir ve tercümeleler ise 14. yüzyılın sonlarından itibaren görülür (Topaloğlu 1976: 2-3).

Karaağaç, Türk milletinin özenti şeklinde alıntı yaptığı tek alanın "din" olduğunu belirtir. *Budizm, Manihaizm ve İslamiyet, birçok bilgi alıntısının yanı sıra özenti alıntısının Türkçeye girmesine yol açmıştır. İslamiyet'i, Farslar kanalıyla öğrenen Türklerin en çok özenti alıntısı Arapça ve Farsça kaynaklıdır* (Karaağaç 2013:114). Karaağaç, yeni veya değişen bilgilere yeni adlar bulununcaya kadar bazı sözlerin birden çok anlam yüklendiğini, anlam değişmelerinde tarih, coğrafya ve çeşitli kavim ilişkilerinin rol oynadığını kaydeder (Karaağaç 2013: 33).

İlmihal'de, İbadet, Allah'a gönülden isteyerek yönelmek, tapmak, boyun eğmek ve itaat etmek şeklinde tanımlanır. Kullanılan "kulluk etmek" deyimini de aynı anlamı karşılamaktadır (İlmihal I 2015: 217). Allah ile insanlar arasındaki ilişkiyi ifade eden ibadet kavramı, Kur'an'da "sahip", "efendi", "mürebbi" anlamlarına gelen "Rab" kelimesi ve "köle", "kul" anlamlarına gelen "abd" kelimesi ile karşılanmıştır (Özsoy ve Güler 2017: 325).

Bu çalışmada ele alınan söz varlığı örnekleri, Ahmet Topaloğlu tarafından çalışılan Muhammed bin Hamza'ya Ait 827/1424 tarihli "XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi" ile Mustafa Toker tarafından çalışılan H. 941, Miladi 1534-1535 tarihli "Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi" adlı Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait tercümelelerden derlenmiştir.²

² Ahmet Topaloğlu'nun çalışması KT1, Mustafa Toker'in çalışması ise KT2 kısaltması ile gösterilmiştir. Söz varlığı örneklerini tanımlayan cümlelere makale hacmi gereği yer verilememiştir. Ancak geçtiği Kur'an tercümesi ile sure ve ayet numaraları yanlarında gösterilmiştir. Örnek: KT1 2/125. Derlenen kelime ve kelime gruplarını oluşturan unsurlar arasında yabancı kökenli olanların alıntı yapıldığı dil, yanlarında parantez içerisinde gösterilmiştir.

Çalışmada ele alınan tercümelemin ilki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde telif tarihi açısından eski kabul edilen bir eser, diğeri ise dönemin sonlarında kaleme alınan bir tercümedir. Veri kaynağı olarak seçilen tercümelemin arasında bir asrı aşkın zaman farkının bulunması Eski Anadolu Türkçesi söz varlığının hem tarihsel seyrini görme hem de inançla ilgili ifadelerde Arapça ve Farsçanın etkisini tespit açısından önem taşımaktadır.

Tercümelemin bazı yerlerinde mütercimler satır arası olmasına rağmen Arapça ifadeleri bağlamından koparmadan kendi ifade tarzlarına göre çevirmişlerdir. Örneğin 2/197'de "Hac" (الْحَجُّ) kelimesi KT1'de, *Hac vakti*, KT2'de *Hac ayları* şeklinde çevrilmiştir. *Muhammed bin Hamza'ya Ait Kur'an tercümesinde* mütercim ayetlerde birebir geçmeyen küçük tefsirler şeklinde ifadeler de eklemiştir. Bu örnekler hem Kur'an ayetlerinin anlaşılması hem de dönem Türkçesi açısından önemli verilerdir. KT1 ve KT2'den derlenen örneklerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları için Diyanet İşleri Başkanlığına ait internet sitesinde erişime sunulan Kur'an portalındaki meallerden faydalanılmıştır.

Bursa Yazma ve Eski Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlı, H. 804/M. 1401 tarihli nüsha üzerine çalışan Murat Küçük, Eski Anadolu Türkçesine ait ilk satır arası Kur'an tercümesi olarak belirttiği tercümede Arapça kelimeleri karşılamada kullanılan Türkçe sözcük oranının fazla olduğunu Türkçe fiil ve isim köklerinden yeni terimler türetildiğini kaydeder (Küçük, 2014: 14). Topaloğlu, satır arası Kur'an tercümeleminin 14. yüzyılın sonlarında ya da 15. yüzyılın başlarında telif edilmeye başlandığını belirterek ketebesinde istinsah ve telif tarihi bulunan tercümelemin en eskisinin H. 827/M. 1424 tarihli Muhammed bin Hamza'ya Ait "XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi" olduğunu bildirir (Topaloğlu, 1976:3). İki tercüme karşılaştırıldığında Küçük tarafından çalışılan nüshanın daha eski olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada veri kaynağı olarak kullanılan tercümelemin dışında, araştırmacılar tarafından akademik çalışma yapılmış Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait başka Kur'an tercümelemin de mevcuttur. Bunlardan bazıları:

- Karabacak, Esra (1992). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Giriş Metin Dizin) I-III*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi
- Akar Ali (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırarası Bir Kur'an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) 53b-105b*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi
- Delice İbrahim (1992). *Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Satırarası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük) 105b - 170b*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi
- Karabacak, Esra (2006). *Türkçe, Arapça, Farsça Satır Arası Kur'an Tercümesi British Museum Or 9515*, 1. Baskı, Ankara: Öncü Kitap
- Küçük, Murat (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara:TDK
- Şimşek, Yaşar (2017). *Eski Anadolu Türkçesi satırarası Kur'an tercümesi (Topkapı nüshası, Giriş,-metin-notlar-dizin)*, Doktora tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi

I. "İbadet" ile ilgili söz varlığı örnekleri

“İbadet” kavramı Kur’an’da, *tevhit, itaat, dua, boyun eğmek, salih amel, Allah’a tesbih ve secde, Allah’ı bilmek ve tanımak* gibi anlamlarla karşımıza çıkar. Uygulamada ise dört şekilde ele alınır: 1. İman, ihlas, niyet, tefekkür, marifet, sabır, takva gibi batinî ibadetler. 2. Namaz, oruç, dil ile zikir, tesbih, tekbir, tehليل, ana-babaya iyilik, insanlara iyi muamele, sıla-i rahim gibi vücut azaları ile yapılan ibadetler. 3. Zekât, sadaka, yakınlarla ve fakirlere yardım, Allah yolunda infak gibi mal ve servetle yapılan ibadetler. 4. Hacca gitmek, malı ve canı ile cihat etmek gibi hem mal hem de bedenle yapılan ibadetler (DKS 2015: 284).

Aşağıda verilen başlıklar, konusu gereği bir kavram alanını temsil etmektedir. Başlıkların altında yer alan örnekler bu kavram alanı ile ilgili ifade biçimleridir. Örneğin “kible” bir ibadet şeklini karşılama da namaz ibadeti ile ilişkili dinî bir terimdir. Yine “kulluk” kavramı ibadete dair uygulama şekilleri ile Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etmeyi ve itaati temsil eden bir ifade şeklindedir.

Bu doğrultuda derlenen söz varlığı örnekleri, “Hac, Kefaret-Fidyeye, Kible, Kulluk, Kurban, Namaz, Oruç, Zekât ve Sadaka” başlıkları altında ele alınmıştır (Kuyma 2017: 475-487).

I.1. Hac

dönecek yir: dönecek yer **KT1** 2/125 → *Kābe*

eski ev: eski ev **KT2** 22/29 → *Kābe*

ev yiri: ev yeri **KT1** 22/26 → *Kābe’nin yeri*

ev: ev **KT1/KT2** 22/26 → *Kābe*

hac ayları: hac ayları **KT2** 2/197

hac erkānları: hac esasları **KT2** 22/32

hac nişanları: hac nişanları, alâmetleri **KT1** 22/32

hac eylemek: hac yapmak **KT1** 5/97

hac günleri: hac günleri **KT2** 2/196

hac vakti: hac zamanı **KT1** 2/196, 197

hacçıdaki umrayı tamâm eyle-: hac ve umreyi tamamlamak **KT1** 2/196

haccıla ‘umreyi tamâm eyle-: hac ve umreyi tamamlamak **KT2** 2/196

hacdağı buyruklar: hacdaki emirler **KT1** 5/2

harām ev: Haram ev **KT1** 5/97 → *Beytü’l haram, Kābe*

İbrāhim durduğu yir: İbrāhim’in durduğu yir **KT2** 2/125 → *Hz. İbrahim makamı*

İbrāhīm maḳāmı: İbrāhīm peygamber makamı **KT2** 2/125

ihram donun giyiciler: ihram örtüsü, elbisesi giyenler **KT1** 5/1

ihramdan çık-: ihramdan çıkmak **KT2** 5/2

ihram donından çık-: ihram örtüsünden çıkmak **KT1** 5/2

Ka'be yiri: Kâbe yeri **KT2** 22/26

Ka'be: Kâbe **KT2** 22/33

kadim ev: Kadim ev **KT1** 22/29 →Kâbe

Qurbân bayramı günü: Kurban bayramı günü **KT2** 9/3

nezleri yirüne getir-: adakları yerine getirmek **KT1/KT2** 22/29

tavâf eyle-: tavaf etmek **KT1/KT2** 22/29

tavâf eyleyenler: tavaf edenler **KT1** 22/26

tavâf idenler: tavaf edenler **KT2** 22/26

tavâf eyleyiciler: tavaf edenler **KT1** 2/125

ulurak hac günü: en büyük hac günü **KT1** 9/3

yalıncak tavâf eylemek: çıplak tavaf etmek **KT1** 7/28

I.2. Kefaret-Fidye

fidâ eyle- : fidye vermek **KT1** 37/107

fidâ vir-: fidye vermek **KT2** 37/107

fidâ virmek: fidye vermek **KT1** 2/196

keffâret: kefarete **KT2** 5/45

yazuğ giderici: günah giderici **KT1** 5/45 → kefarete

yolu virmek: fidye vermek **KT1** 2/184

yolu eyle- : fidye olarak vermek **KT1** 6/70

I.3. Kible

yüzi yüz dut-: yüzü yüz tutmak **KT1** 2/149 → yüzünü (kibleye) yönelmek

yüzünü dönder -: yüzünü döndermek **KT2** 2/149 → kibleye yönelmek

I.4. Kulluk

'âbidler: ibadet edenler **KT2** 21/84

'ibâdet: ibadet **KT2** 40/60

'ibâdet eyleyiciler: ibadet edenler **KT1** 9/112

'ibâdet eyleyenler: ibadet edenler **KT2** 9/112

'ibâdet it-: ibâdet etmek **KT2** 1/4

kul: Kul **KT / KT2** 42/25

kulluk/kulluğ: kulluk **KT1** 40/60 **KT2** 19/65

Tañrı Ta'âlâya 'ibâdet eyle-: Tanrı'ya ibadet etmek **KT2** 16/36

Tañrı'ya tap-: Tanrı'ya tapmak **KT1/ KT2** 10/104

tap-: tapmak **KT1/KT2** 2/172 → kulluk, ibadet etmek

tapıcılar: tapanlar **KT1** 21/84 → Allah'a kulluk edenler

tapmaklık: tapmaklık **KT1** 19/65 → kulluk

I.5. Kurban

ayruk adına boğazla-: Allah'tan başkası adına kurban kesmek **KT1** 5/3

bilinmiş günler: bilinmiş günler **KT1/KT2** 22/28 → kurban günleri

dilsüz canavar/cânverler: dilsiz canavar(lar) **KT1/KT2** 22/282 → kurban olabilecek hayvanlar

qurbân eyle-: kurban etmek. **KT1/KT2** 5/27

qurbân eyleyecek: kurban edecek **KT2** 22/34 → kurbanlık

qurban eyleyesi yir: kurban edecek yer **KT1** 22/34

Tañrı/Tañrı Ta'âlâ dînî nişânları: Tanrı dini nişanları, işaretleri **KT1/ KT2** → 22/36 → kurban

I.6. Namaz

aşşam namâzi: akşam namazı **KT1** 17/78

arka eğıciler: arka eğıciler **KT1** 2/43 → rükûya varan, namaz kılanlar

ayağ üstine duranlar: ayak üstüne duranlar **KT2** 22/26 → kıyamda duranlar

bayram namâzi: bayram namazı **KT1** 108/2

biş namâz: beş (vakit) namaz. **KT1** 11/114

gice namâzi: gece namazı **KT1** 6/52

ikindü namâzi: ikindi namazı **KT1** 11/114

- irte namāzı:** erte (sabah) namazı **KT1** 17/78
- irte okımağı:** erte (sabah) namazı **KT1** 17/78
- namāz kııl-:** namaz kılmak **KT1/KT2** 3/39
- namaz eyle-:** namaz kılmak **KT1** 24/36
- namāz kıılıcılardan olma-:** namaz kılanlardan olmamak. **KT1** 74/43
- namāz kıılıcılar:** namaz kılanlar (namazlarına devam edenler) **KT1/KT2** 70/22-23
- namāz kıılanlar :** namaz kılanlar **KT2** 107/4-6
- namaz dapa kığır- :** namaza çağırarak. **KT1** 5/58
- namāza nidā eyle-:** namaza seslenmek, çağırarak. **KT2** 5/58
- namāza göz dut-:** namaza göz tutmak “namaz vaktini gözetmek” **KT1** 3/200
- namāza dur-:** namaza durmak **KT1** 5/6
- namāza dapa dur-:** namaza durmak. **KT2** 5/6
- namāzda durıcı:** namazda durucu **KT1** 3/113
- namāzı dururanlar:** namaza duranlar **KT1** 22/35
- vaktinde namāzı durğurıcılar:** vaktinde namaza duranlar **KT2** 22/35
- namāzları üzere dāyim ol-:** namazı devamlı kılanlardan olmak **KT2** 70/22, 23
- namāzı dururmaklık:** namaza durmak **KT1** 21/73
- namāz durğurmağ:** namaza durmak “namazı dosdoğru kılmak” **KT2** 21/73
- namāzı durut-:** namaza durmak “namazı doğru kılmak” **KT1** 2/3
- namāzı dūket-:** namazı bitirmek **KT2** 4/103
- namāzı dūrūst kııl-:** namazı doğru kılmak **KT2** 2/3
- namāzı öde-:** namazı kılmak **KT1** 4/103
- namāzı turur-:** namaza durmak **KT1** 2/43
- namāzı durğur-:** namaza durmak **KT2** 58/13
- namāzı tururıcılar:** namaza durucular **KT1** 4/162
- namāzı durğuranlar:** namaza duranlar **KT2** 4/162
- namāzları üstine dāyim dur-:** namazlarını devamlı kılmak. **KT2** 6/92

namazları üzere dâyımlar: namazları üzerine daim olanlar. **KT1** 70/22-23

namâzları üzere saklık eyle-: namazları üzerine dikkat etmek. **KT1** 23/9

namâzları üzere şakla-: namazları üzerine dikkat etmek **KT1** 70/34

namâzları şakla-: namazları saklamak **KT1/KT2** 2/238 → *namazları düzenli kılmak*

namâzlarına mülâzımlar: Namazlarına bağılı (olanlar) **KT2** 23/9 → *namazlarına dikkat edenler*

namâzlarını vaktında kıl-: namazları vaktinde kılmak **KT2** 70/34

orta namaz: ikinci namazı **KT1** 2/238

ortancı namaz /'aşr namâzı: orta namaz, aşr namazı **KT2** 2/238 → *ikinci namazı*

öyle namâzı: öğlen namazı **KT1** 17/78

rukû' eyle-: rükû yapmak **KT1/KT2** 3/43

rukû' eyleyiciler: rükû edenler **KT1/KT2** 3/43

rukû' eyleyenler: rükû edenler **KT1** 22/26

rukû'lu namaz kıl-: rükûlu namaz kılmak (rükû etmek) **KT1** 2/43

rukû' ve sücüd idenler: rükû ve secde edenler **KT2** 22/26

şabâh namâzı: sabah namazı **KT2** 17/78

tatavvu' namaz kıl-: nâfile namaz kılmak **KT1** 5/55

turanlar: (Kıyamda) duranlar **KT1** 22/26

yatsu namâzı: yatsı namazı **KT1** 11/114

1.7. Oruç

orucu tamam eyle-: orucu tamamlamak. **KT1/KT2** 2/187

oruç dut-: oruç tutmak **KT1/ KT2** 2/184

oruç dutıcı 'avratlar: oruç tutan kadınlar **KT1/KT2** 33/35

oruç dutıcı erenler: oruç tutan erkekler **KT1** 33/35

oruç dutıcı erler: oruç tutan erkekler **KT2** 33/35

oruç dutucılar: oruç tutanlar **KT1** 9/112

oruç dutanlar: oruç tutanlar **KT2** 9/112

oruç gicesi: oruç gecesi **KT1/KT2** 2/187

ramazan ayı: ramazan ayı **KT1/KT2** 2/185

I.8. Zekât ve Sadaka

dileyiciler: dileyiciler **KT1** 2/177 → *ihtiyacından dolayı isteyenler*

dilenciler: dilenciler **KT2** 2/177 → *ihtiyacından dolayı isteyenler*

fağırler: fakirler. **KT2** 9/60

harc eyle- : harç eylemek **KT1** 13/22 **KT2** 63/10 → *sadaka vermek*

harc it-: harç etmek **KT2** 32/16 → *sadaka vermek*

miskinler: miskinler, düşkünler. **KT1/KT2** 9/60

nafaka vir-: nafaka vermek **KT1** 3/134 → *Allah yolunda malından harcamak.*

nafaka viriciler: nafaka verenler. **KT1** 3/17

nafağa/infâk it-: nafaka etmek **KT2/KT2** 2/3 → *sadaka vermek*

şadağa eyle-: sadaka etmek **KT1** 13/22 **KT2** 9/75

şadağa idenler: sadaka edenler. **KT2** 12/88

şadağa vir-: sadka vermek **KT1** 12/88 **KT2** 13/22

şadağa it-: sadaka etmek **KT2** 3/134

şadaka virici 'avratlar: sadaka veren kadınlar **KT1/KT2** 57/18

şadaka idici 'avratlar: sadaka eden (veren) kadınlar **KT2** 33/35

şadağa virici erenler: sadaka veren erkekler **KT1/KT2** 57/18

şadağa idici erler: sadaka eden erkekler **KT2** 33/35

şadağa viriciler: sadaka vericiler **KT1** 12/88 **KT2** 3/17

şadaka: **KT1** 4/114

şadağaları âşikâre vir-: sadakayı açıktan vermek **KT2** 2/271

şadakaları görindür-: sadakayı göründürmek, açıktan vermek **KT1** 2/271

şadakaları bâtil eyle-: sadakaları batıl eylemek **KT1/KT2** 2/264 → *sadakaları başa kakarak boşa çıkarmak*

şadağaları yığışduran kişiler: zekât toplayan kişiler **KT2** 9/60

şıdğ eylemeg: sadaka eylemek **KT2** 4/114

Tağrı yolında nafağa eyle-: Tanrı yolunda nafaka eylemek, harcamak. **KT1/ KT2** 2/195

Tañrı yolında ħarc eyle-: Tanrı yolunda harcamak **KT2** 57/10

yohsullar: yoksullar **KT1** 9/60

zekāt diriciler: zekāt dericiler, toplayıcılar **KT1** 9/60

zekāt malları: zekāt malları **KT1** 9/60

zekāt vir-: zekat vermek **KT1/KT2** 2/43

zekāti eyleyiciler: zekat verenler **KT1** 23/4

zekāti viriciler: zekat verenler **KT1** 4/162

zekāti virenler: zekat verenler **KT2** 4/162

zekāti virmeklik: zekat vermek **KT1** 21/73

zekāt virmek: zekat vermek **KT2** 21/73

II. "İbadet" İle İlgili Söz Varlığının Yapısal Tasnifi

II.1. Tek Sözcükten Oluşanlar

KT1: *ķullık* (Tr.); *ķapıcılar* (Tr.); *ķapmaklık* (Tr.); *turanlar* (Tr.); *dileyiciler* (Tr.); *ķadaka* (Ar.); *yohsullar* (Tr.)

KT2: *Ka'be* (Ar.); *keffāret* (Ar.); *'ibādet* (Ar.); *'ābidler* (Ar.+ler); *ķulluğ* (Tr.); *dilenciler* (Tr.); *ķaķīrler* (Ar.+ler)

KT1/KT2: *Ev* (Tr.); *ķul* (Tr.); *ķap-* (Tr.); *miskinler* (Ar.+ler)

Tek sözcükten ibaret olan örneklerin 10' u basit 7' si türemiş kelimedir. Kelime türetmede, *-lcl*, *-An*, *+sUl*, *+llk*, *-mAkllk*, yapım eklerine başvurulmuştur. Sıfat-fiil grubunu ve sıfat tamlamalarını oluşturan unsurlarda da kullanıldığı görülen *-lcl* ekini, Timurtaş, *bir işi maharetle ve ihtiyat halinde yaparı gösteren sıfatlar türeten ek* olarak açıklar (Timurtaş 2012: 81). Gülsevin ise sıfat-fiil ekleri arasında gösterilmesini eleştirerek bir fiili çok ve devamlı yapma anlamı veren isim ve sıfatlar türettiğine değinir (Gülsevin 2011: 137). Korkmaz, geniş zaman sıfat-fiilleri içerisinde göstererek ekin Türkiye Türkçesinde bir oluş ve kılışı adet halinde bildiren geçici adlar oluşturduğunu belirtir (Korkmaz 2009: 939).

Geniş zaman sıfat-fiil eki olarak Eski Anadolu Türkçesinde görülen *-An* yapım eki de (Timurtaş 2012: 136; Gülsevin 2011: 124) *-lcl* ekinde olduğu gibi sıfat-fiil grubunu ve sıfat tamlamalarını oluşturan unsurlarda görülmektedir. Korkmaz, Eski Türkçe *-gAn* ad-fiilindeki ön ses *g-* 'sinin düşmesi ile oluştuğu bilgisini vererek geçişli, geçişsiz her türlü fiil kök ve gövdesine gelebildiğini kaydeder (Korkmaz 2009: 939).

Derlenen söz varlığı içinde sadece *yohsullar* kelimesinde görülen *+sUl* ekini Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde, isimden isim yapan ekler arasında gösterir ve ekin sıfat yaptığını aktarır (Gülsevin 2011: 119). Korkmaz, addan benzerlik fiili türeten *"+si /+sU-*" ekiyle fiilden ad türeten *"-l"* ekinin kaynaşmasından oluşan birleşik bir ek olduğunu belirtir, ekin ölü eklerden olduğu bilgisini verir (Korkmaz 2009: 63).

+*llk* ~ +*luğ* eki için Timurtaş, *mücerred manada isim yapar ve sıfatları mücerretleştirir* açıklamasını yapar (Timurtaş 2012:78). Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde ekin işlevleri arasında isimler ve sıfatlardan, soyut isimler yaptığı bilgisine yer verir (Gülsevin 2011: 117). Kokmaz ise ekin eklendiği kelimeye *tahsis, bir şey için* anlamı veren adlar türettiğini söyler (Korkmaz 2009: 55).

Tapmaklık kelimesinin yanı sıra *zekâtı virmeklik* ve *namâzı dururmaklık* isim-fiil grubu unsurlarında da karşılaşılan -*mAkllk* eki “-*mAK*” mastarı ile aynı fonksiyonda kullanılır. İkinci derecede işlek olan *mastar ekidir* (Gülsevin 2011: 122). Gabain, “-*maklıg*” ekini ek yığılması şeklinde oluşan fiilden sıfat yapan ekler arasında ele alır (Gabain 2007: 57).

II.2. Kelime Gruplarından Oluşanlar

Derlenen kelime grubu şeklindeki söz varlığı örneklerinin yanında parantez içerisinde kelime grubu unsurlarının alıntı yapıldığı diller verilmiştir. Kelime gruplarını oluşturan unsurlardan bazılarında alıntı yapılan kelimenin yapım eki de aldığı gözlemlenmiştir. Kelime grupları ve yapım ekleri, çevirilerde yoğun bir şekilde Türkçeleştirme metodu olarak karşımıza çıkmaktadır.

II.2.1. İsim Tamlaması Kuruluşunda Olanlar

İsim tamlaması kuruluşunda olan örneklerin 22’si belirtisiz isim tamlaması; ikisi zincirleme isim tamlaması şeklindedir. Belirtisiz isim tamlamalarının 13’ü KT1’de, 7’si ise KT2’de geçmektedir. “*Oruç gicesi*” ve “*ramazan ayı*” tamlamaları her iki tercümede de kullanılmıştır. İki örnekte rastlanan zincirleme isim tamlamalarından “*Ḳurbān bayramı günü*” ifadesi KT2’de, “*Taḡrı/Taḡrı dini nişānları*” ifadesi KT2’de “*Ta’ālā*” kelimesinin eklenmiş hali ile birlikte her iki tercümede birden geçmektedir. Kalıcı isim yapımında öne çıkan belirtisiz isim tamlamalarına, örneklerin elde edildiği Kur’an tercümelerinde de sıkça başvurulmuştur.

a. Belirtisiz İsim tamlamaları

KT1: *ev yiri* (Tr.+ Tr.); *ḥac nişānları* (Ar.+ Far.); *ḥac vakti* (Ar.+ Ar.); *ulurak hac günü* (Ar.+Ar.+Tr.); *aḥşam namāzı* (Soğd? +Far.); *bayram namāzı* (Ar.+ Far.); *gıce namāzı* (Tr.+ Far.); *ikindü namāzı* (Tr.+ Far.); *irte namāzı* (Tr.+ Far.); *irte okımağı* (Tr.+ Tr.); *yatsu namāzı* (Tr.+ Far.); *öyle namāzı* (Tr.+Far.); *zekāt malları* (Ar.+ Ar.)

KT2: *ḥac ayları* (Ar.+ Tr.); *ḥac erkānları* (Ar.+ Ar.); *ḥac günleri* (Ar.+ Tr.); *İbrāhīm maḳāmı* (İbr.+ Ar.); *Ka’be yiri* (Ar.+ Tr.); *şabāḥ namāzı* (Ar.+ Far.); *’aşr namāzı* (Ar.+ Far.)

KT2/KT1: *oruç gicesi* (Far.+ Tr.); *ramazan ayı* (Ar.+ Tr.)

b. Zincirleme isim tamlamaları

KT2: *Ḳurbān bayramı günü* (Ar.+Tr.+Tr.)

KT1/KT2: *Taḡrı/Taḡrı Ta’ālā dini nişānları* (Tr.+Ar.+ Far.)

II.2.2. Sıfat Tamlaması Kuruluşunda Olanlar

Sıfat tamlaması örneklerinden 8'i KT1'de, 7'si KT2'de, 5'i her iki tercümede birden geçmektedir.

Tamlamalardaki sıfat unsuru on örnekte sıfat-fiil grubundan, on örnekte ise basit ya da türemiş sözcüklerden oluşmuştur.

a. Sıfat unsuru basit/türemiş sözcük olanlar

KT1: *dönecek yir* (Tr.+Tr.); *hacdağı buyruklar* (Ar.+Tr.); *harām ev* (Ar.+Tr.); *kadīm ev* (Ar.+Tr.); *biş namāz* (Tr.+Far.); *orta namaz* (Tr.+Far.)

KT2: *eski ev* (Tr.+Tr.); *ortancı namaz* (Tr.+Far.)

KT2/KT1: *bilinmiş günler* (Tr.+Tr.); *dilsüz canavar/cānverler* (Tr.+Far.)

b. Sıfat unsuru sıfat-fiil grubundan oluşanlar

KT1: *ķurban eyleyesi yir* (Ar.+Tr.+Tr.); *oruç dutıcı erenler* (Far.+Tr.+Tr.)

KT2: *İbrāhim durduğı yir* (İbr.+Tr.+Tr.); *oruç dutıcı erler* (Far.+Tr.+Tr.); *şadaka idici 'avratlar* (Ar.+Tr.+Ar.); *şadaķaları yığışduran kişiler* (Ar.+Tr.+Tr.); *şadaķa idici erler* (Ar.+Tr.+Tr.)

KT2/KT1: *oruç dutıcı 'avratlar* (Far.+Tr.+Ar.); *şadaka virici 'avratlar* (Ar.+Tr.+Ar.); *şadaķa virici erenler* (Ar.+Tr.+Tr.)

II.2.3. Sıfat-fiil Grubu Kuruluşunda Olanlar

Toplamda 29 sıfat-fiil grubu örneğinin 16'sı KT1'de, 10'u KT2'de, üçü ise her iki tercümede birden geçmektedir. Örneklerdeki sıfat-fiil unsurunda on altı yerde /-lcl / ekine, on iki yerde /-An / ekine, bir yerde /-AcAk/ ekine başvurulmuştur.

KT1: *ihrām donın giyiciler* (Ar.+Tr.+Tr.); *tavāf eyleyenler* (Ar.+Tr.); *tavāf eyleyiciler* (Ar.+Tr.); *yazuķ giderici* (Tr.+Tr.); *'ibādet eyleyiciler*; (Ar.+Tr.); *'ibādet eyleyenler* (Ar.+Tr.); *arka eğiciler* (Tr.+Tr.); *namāzi dururanlar* (Far.+Tr.); *namāzda durıcı* (Far.+Tr.); *namāzi turuncılar* (Far.+Tr.); *rukū' eyleyenler* (Ar.+Tr.); *oruç dutıcılar* (Far.+Tr.); *nafaka viriciler* (Ar.+Tr.); *zekāti eyleyiciler* (Ar.+Tr.); *zekāti viriciler* (Ar.+Tr.); *zekāt diriciler* (Ar.+Tr.)

KT2: *tavāf idenler* (Ar.+Tr.); *ayaķ üstine duranlar* (Tr.+Tr.+Tr.); *ķurbān eyleyecek* (Ar.+Tr.); *namāz kılanlar* (Far.+Tr.); *namāzi durğuranlar* (Far.+Tr.); *vaķtında namāzi durğurıcılar* (Ar.+Tr.+Tr.); *rükū' ve sücūd idenler* (Ar.+Ar.+Tr.); *oruç dutanlar* (Far.+Tr.); *şadaķa idenler* (Ar.+Tr.); *zekāti virenler* (Ar.+Tr.)

KT2/KT1: *namāz kılcılar* (Far.+Tr.); *rukū' eyleyiciler* (Ar.+Tr.); *şadaķa viriciler* (Ar.+Tr.)

II.2.4. İsim-Fiil Grubu Kuruluşunda Olanlar

İsim-fiil grubu şeklindeki örneklerin 6'sı KT1'den, 3'ü KT2'den derlenmiştir. Grubun isim-fiil unsurunda /-mAk/ ekinin daha çok tercih edildiği görülmektedir. KT1'den elde edilen örneklerin ikisinde /-mAkllk/ eki kullanılmıştır.

KT1: *hac eylemek (Ar.+Tr.); yalnızca tavâf eylemek (Tr.+Ar.+Tr.); yolu virmek (Tr.+Tr.); fidâ virmek (Ar.+Tr.); namâzı dururmaklık (Far.+Tr.); zekâtı virmeklik (Ar.+Tr.)*

KT2: *namâz durğurmağ (Far.+Tr.); şıdk eylemeg (Ar.+Tr.); zekât virmek (Ar.+Tr.)*

II.2.5. Birleşik Fiil Kuruluşunda Olanlar

Birleşik fiillerde fiil unsuru, ana yardımcı fiillerden ya da sözlük anlamı dışında kullanılan başka fiillerden oluşabilir. Karahan, ana yardımcı fiiller olarak gösterdiği *et-*, *ol-*, *yap-*, *eyle-*, *kıl-*, *bulun-* fiillerinin yerine bazı birleşik fiillerde, asıl fiillerin kullanıldığını bu yapılarla bulunan unsurlardan biri ya da hepsinin sözlük anlamlarını kaybederek kalıplaştığını veya deyimleştğini belirtir (Karahan 2015:75).

Aşağıdaki birleşik fiil örneklerinde "eyle-" on yedi örnekte, "kıl-" ve "vir-" beşer örnekte, "it-" dört örnekte "dur-" ve "dut-" üçer örnekte, "çık-", "ol-" ve "sakla-" ikiye örnekte, "göründür-", "getür-", "dönder-", "tap-", "boğazla-", "durut-", "düket-", "turur-", "öde-", "dut-", "durgur-" fiilleri ise birer örnekte birleşik fiil yapımında kullanılmıştır.

II.2.5.1. Ana yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller

+eyle-

KT1: *haccı dakı umrayı tamâm eyle- (Ar.+Ar.+Ar.+eyle-); fidâ eyle- (Ar.+eyle-); yolu eyle- (Tr.+eyle-); namâzları üzere saklık eyle- (Far.+Tr.+Tr.+eyle-); Tañrı yolında harc eyle- (Tr.+Tr.+Ar.+eyle-); namaz eyle- (Far.+kıl-)*

KT2: *haccıla 'umreyi tamâm eyle- (Ar.+Ar.+Ar.+eyle-); Tañrı Ta'âlâya 'ibâdet eyle- (Ar.+Ar.+eyle-); namâza nidâ eyle- (Far.+Ar.+eyle-)*

KT1/KT2: *tavâf eyle- (Ar.+eyle-); kurbân eyle- (Ar.+eyle-); orucu tamam eyle- (Far.+Ar.+eyle-); rukû' eyle- (Ar.+eyle-); harc eyle- (Ar.+eyle-); şadaka eyle- (Ar.+eyle-); Tañrı yolında nafağa eyle- (Tr.+Tr.+Ar.+eyle-); şadakaları bâtil eyle- (Ar.+Ar.+eyle-)*

+it-

KT2: *şadaka it-(Ar.+it-); harc it-(Ar.+it-); nafağa/infāk it- (Ar./Ar.+vir-); 'ibâdet it- (Ar.+it-)*

+ol-

KT1: *namâz kılıcılardan olma- (Far.+Tr.+olma-)*

KT2: *namâzları üzere dâyim ol- (Far.+Tr.+Ar.+ol-)*

+kıl-

KT1: *tatavvu' namaz kıl-(Ar.+Far.+kıl-); rukû'lu namaz kıl- (Ar.+Far.+kıl-)*

KT2: *namāzı dürüst kııl-* (Far.+Far.+kıl-); *namāzlarını vaktında kııl-*(Far.+Ar.+kıl-)

KT1/KT2: *namāz kııl-* (Far.+kıl-)

II.2.5.2. Diğer fiillerle kurulan birleşik fiiller (kalıplaşmış/deyimleşmiş birleşik fiiller)

+boğazla-

KT1: *ayruk adına boğazla-* (Tr.+Tr.+boğazla-)

+çık-

KT1: *ihrām donından çık-* (Ar.+Tr.+çık-)

KT2: *ihrāmdan çık-* (Ar.+eyle-)

+dönder-

KT2: *yüzüñi dönder-* (Tr.+dönder-)

+dur-/+turur-/+durut-/+durgur-

KT1: *namāza dur-* (Far.+dur-); *namāzı turur-*(Far.+turur-); *namāzı durut-* (Far.+durut-)

KT2: *namāza dapa dur-* (Far.+Tr.+dur-); *namāzı durğur-* (Far.+durgur-); *namāzları üstine dāyim dur-* (Far.+Tr.+Ar.+dur-)

+dut-

KT1: *namāza göz dut-* (Far.+Tr.+dut-); *yüzi yüz dut-* (Tr.+Tr.+dut-)

KT1/KT2: *oruç dut-* (Far.+dut-)

+düket-

KT2: *namāzı düket-*(Far.+düket-)

+getür-

KT1/KT2: *nezrleri yirüne getür-* (Ar.+Tr.+getür-)

+görindür-

KT1: *şadakaları görindür-* (Ar.+görindür-)

+kıgır-

KT1: *namaz dapa kıgır-*(Far.+Tr.+kıgır-)

+öde-

KT1: *namāzı öde-* (Far.+öde-)

+sakla-

KT1: *namāzları üzere şakla-* (Far.+Tr.+sakla-)

KT1/KT2: *namāzları şakla-* (Far.+sakla-)

+tap-

KT1/KT2: *Tañrı'ya tap-* (Tr.+tap-)

+vir-

KT1: *nafaka vir-* (Ar.+vir-)

KT2: *fidā vir-* (Ar.+vir-); *şadağaları āşikāre vir-* (Ar.+Far.+vir-)

KT1/KT2: *zekāt vir-* (Ar.+vir-); *şadağa vir-* (Ar.+vir-)

II.2.5.3. Birleşik fiil kuruluşunda yer alan sözcüklerin kökenleri

a. İsim unsuru tek sözcükten oluşan birleşik fiillerde

a1. İsim unsuru Türkçe olanlar

yolu eyle- (Tr.+eyle-); *yüzüñi dönder-* (Tr.+dönder-); *Tañrı'ya tap-* (Tr.+tap-)

a2. İsim unsuru Arapça olanlar

kurbān eyle- (Ar.+eyle-); *fidā eyle-* (Ar.+eyle-); *tavāf eyle-* (Ar.+eyle-); *rukū' eyle-* (Ar.+eyle-); *ğarc eyle-* (Ar.+eyle-); *şadağa eyle-* (Ar.+eyle-); *şadağa it-* (Ar.+it-); *ğarc it-* (Ar.+it-); *nafağa/infāk it-* (Ar.+it-); *'ibādet it-* (Ar.+it-); *iğrāmdan çık-* (Ar.+çık-); *şadakaları görindür-* (Ar.+görindür-); *nafaka vir-* (Ar.+vir-)

a3. İsim unsuru Farsça olanlar

namaz eyle- (Far.+eyle-); *namāz kııl-* (Far.+kıl-); *namāza dur-* (Far.+dur-); *namāzi turur-* (Far.+turur-); *namāzi durut-* (Far.+durut-); *namāzi durğur-* (Far.+durgur-); *oruç dut-* (Far.+dut-); *namāzi öde-* (Far.+öde-); *namāzi düket-* (Far.+düket-); *namāzları şakla-* (Far.+sakla-); *fidā vir-* (Ar.+vir-); *zekāt vir-* (Ar.+vir-); *şadağa vir-* (Ar.+vir-)

b. İsim unsuru kelime grubundan oluşan birleşik fiillerde

b1. İsim unsuru Türkçe ve Farsça sözcüklerden oluşanlar

sıfat-fiil grubu (+dan) +yardımcı fiil

namāz kıılıclardan olma- (Far.+Tr.+olma-)

edat grubu +yardımcı fiil

namaz dapa kıgır- (Far.+Tr.+kıgır-)

namāza dapa dur- (Far.+Tr.+dur-)

namāzları üzere şakla- (Far.+Tr.+sakla-)

b2. İsim unsuru Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşanlar

sıfat tamlaması +yardımcı fiil

tatavvu' namaz kıl- (Ar.+Far.+kıl-); rukû'lu namaz kıl- (Ar.+Far.+kıl-)

b3. İsim unsuru Türkçe sözcüklerden oluşanlar

belirtisiz isim tamlaması (+a) +yardımcı fiil

ayruk adına boğazla- (Tr.+Tr.+boğazla-)

b4. İsim unsuru Türkçe ve Arapça sözcüklerden oluşanlar

belirtisiz isim tamlaması (+dan) +yardımcı fiil

ihrām donından çık- (Ar.+Tr.+çık-)

C. Tamlayıcılarla genişletilen birleşik fiiller

c1. Türkçe sözcüklerle kurulanlar *yüzi yüz dut- (Tr.+Tr.+dut-)*

c2. Arapça sözcüklerle kurulanlar

haccıla 'umreyi tamām eyle- (Ar.+Ar.+Ar. eyle-); haccı daki umrayı tamām eyle- (Ar.+Ar.+Ar.+eyle-); Tañrı Ta'ālāya 'ibādet eyle- (Ar.+Ar.+eyle-); şadakaları bātıl eyle- (Ar.+Ar.+eyle-)

c.3. Farsça sözcüklerle kurulanlar

namāzı dürüst kıl- (Far.+Far.+kıl-);

c.4. Türkçe ve Farsça sözcüklerle kurulanlar

namāzları üzere saklık eyle- (Far.+Tr.+Tr.eyle-); namāza göz dut- (Far.+Tr.+dut-);

c.5. Türkçe ve Arapça sözcüklerle kurulanlar

Tañrı yolında harc eyle- (Tr.+Tr.+Ar.+eyle-); Tañrı yolında nafaqa eyle- (Tr.+Tr.+Ar.+eyle-); nezrleri yirüne götür- (Ar.+Tr.+götür-);

c.6. Farsça ve Arapça sözcüklerle kurulanlar

namāza nidā eyle- (Far.+Ar.+eyle-); orucu tamam eyle- (Far.+Ar.+eyle-); namāzlarını vaktında kıl-(Far.+Ar.+kıl-); şadağaları āşikāre vir- (Ar.+Far.+vir-)

c.7. Türkçe, Farsça ve Arapça sözcüklerle kurulanlar

namāzları üzere dāyım ol- (Far.+Tr.+Ar.+ol-); namāzları üstine dāyım dur-(Far.+Tr.+Ar.+dur-)

II.2.6. Kısaltma Grubu Kuruluşunda Olanlar

KT1: *namazları üzere dāyımlar (Far.+Tr.+Ar.)*

KT2: *namāzlarına mülāzımlar (Far.+Ar.)*

SONUÇ

Toplamda derlenen 154 söz varlığı örneğinin 17'si tek sözcükten 137'i ise kelime gruplarından meydana gelmektedir. Mütercimlerin çeviride kelime gruplarına daha sık başvurduğu görülmüştür. Kur'an çevirilerinde kelime gruplarının tercih edilmesi, çeviri metninin Kur'an gibi kutsiyet arz eden bir metin olmasından dolayı mütercimlerin aktarma konusundaki hassasiyetleri şeklinde de açıklanabilir. Tek kelime şeklinde olanların onu basit yedisi türemiş kelimedir. Kelime türetmede *-lcl*, *-An*, *+sUl*, *+llk*, *-mAkllk*, yapım ekleri öne çıkmaktadır.

İbadet kavramı ile ilgili çevirilerde en fazla başvurulan kelime grubu birleşik fiiller olmuştur. Birleşik fiil yapımında, *eyle-* yardımcı fiili on yedi yerde kullanılmıştır. "kıl-" ve "vir-" beşer örnekte, "it-" dört, "dur-" ve "dut-" üçer örnekte, "çık-", "ol-" ve "sakla-" ikişer örnekte, "göründür-", "getür-", "dönder-", "tap-", "boğazla-", "durut-", "düket-", "turur-", "öde-", "dut-", "durgur-" fiilleri ise birer örnekte birleşik fiil yapımında kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde Arapça ve Farsça kelime kullanımı önceki dönemlere göre artış göstermiştir. Arapça ya da Farsça olarak dilimize giren İslami terimler, çevirilerde yardımcı fiillerle Türkçeleştirilmeye çalışılmıştır. Derlenen birleşik fiil örneklerinde isim unsurunun genelde Arapça veya Farsça kökenli kelimelerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

Birleşik fiil biçimindeki söz varlığı örneklerinin 29'unun "isim unsuru" tek sözcükten oluşmaktadır. Tek sözcük şeklindeki isim unsurlarında Türkçeye nazaran Arapça ve Farsça kökenli sözcüklere daha çok yere verilmiştir. İsim unsuru tek sözcükten oluşan örneklerde sadece üç yerde Türkçe sözcüğe yer verilirken geri kalan örneklerin 13'ü Arapça kökenli, diğer 13'ü ise Farsça kökenlidir. "İsim unsuru kelime gruplarından oluşan" ve "tamlayıcılarla genişletilen" birleşik fiillerde de kullanım sıklığı Arapça ve Farsça kökenli kelimeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Yardımcı eylemler içerisinde "eyle-" fiilinin kullanım sıklığı dikkat çekicidir. Bu fiili "kıl-" ve "vir" yardımcı fiilleri takip etmektedir.

Mütercimler, çevirilerde sıklık bakımından birleşik fiillerden sonra ikinci sırada sıfat-fiil grubuna başvurmuşlardır. Toplamda 29 sıfat-fiil grubu örneğinin 16'sı KT1'de, 10'u KT2'de, üçü ise her iki tercümede birden geçmektedir. Sıfat-fiil eklerinde "-lcl" on altı, "-An" on iki, "-AcAk" bir örnekte söz öbeğinin kuruluşunda kullanılmıştır. "-lcl" sıfat-fiil eki en çok başvurulan ek olmuştur. İsim-fiil grubu örneklerinin ikisinde Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan *-mAkllk* isim-fiil türetme eki görülmektedir. Örnek: *Zekātı virmeklik*, *Namāzı dururmaklık*

Derlenen yirmi dört isim tamlaması örneğinin yirmi ikisi belirtisiz isim tamlaması kuruluşunda olup bunlardan on üçü KT1'den elde edilmiştir. Örneklerin ikisi zincirleme isim tamlaması şeklindedir. *Ḥac ayları*, *Ev yiri*, *Ḥac*

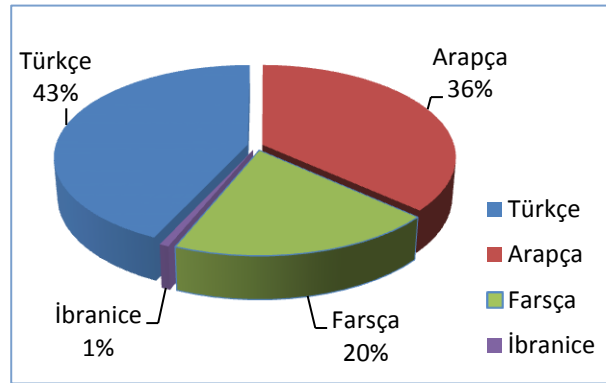
erkânları, *Ahşam namâzı*, *Bayram namâzı* gibi örneklerde belirtisiz isim tamlamalarının kalıplaşarak isimleştiği görülmektedir.

Sıfat tamlaması şeklindeki örneklerin sekizi KT1'den, yedisi KT2'den elde edilmiştir. Dokuz örnekte sıfat unsuru, sıfat-fiil grubundan oluşmuştur. Sıfat-fiil grupları, diğer kelime gruplarının unsurlarında da kullanılmıştır. Örnek: *Oruç dutıcı erler/erenler*. Kısaltma grubu iki örnekle en az sayıda başvurulan ifade biçimi olmuştur.

Genel olarak çevirilerde, söz diziminde ve kelime yapımında Türkçe kurallar ön plana çıksa da söz varlığı örneklerinde %36 Arapça, %20 Farsça kökenli kelimeye yer verilmiştir. Buna, Kur'an-ı Kerim'in dilinin Arapça olması kadar fıkıh, akaid, kelim gibi İslami ilimlere ait eserlerin yine Arapça ve Farsçadan çevrilmiş olması neden olarak gösterilebilir.

Tablo 1. Söz Varlığını Oluşturan Kelimelerin Kökenlerine Göre Dağılımı

Derlenen Söz Varlığı ve Sayıları		Söz Varlığını Oluşturan Sözcük Kökenleri			
		Türkçe	Arapça	Farsça	İbranice
Tek Sözcükten Oluşanlar	17	10	7	-	-
İsim Tamlaması	24	18	19	12	1
Sıfat Tamlaması	19	28	12	6	1
Sıfat-Fiil Grubu	29	33	18	8	-
İsim-Fiil Grubu	9	11	6	2	-
Birleşik Fiil (Yardımcı Fiil hariç)	54	22	39	26	-
Kısaltma Grubu	2	1	2	2	-
Toplam	154	123	103	56	2

Şekil 1. Söz varlığını oluşturan kelimelerin kökenlerine göre dağılımı.

KISALTMALAR

DKS Dinî Kavramlar Sözlüğü

KT1 Muhammed bin Hamza'ya Ait "XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi

KT2 Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi

Tr. Türkçe

Ar. Arapça

Far. Farsça

İbr. İbranice

KAYNAKÇA

- Caferoğlu, Ahmet. (2015). *Türk Dili Tarihi*, Ankara: Altınordu Yayınları
- Dinî Kavramlar Sözlüğü (2015). Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara
- Gabain, A. Von. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, çev. M. Akalın. Ankara:TDK
- Gülsevin, Gürer. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK
- İlmihal I-II. (2015). *Türkiye Diyanet Vakfı*, Ankara
- Karaağaç, Günay. (2013). *Anlam Bilimi ve İletişim*, İstanbul: Kesit Yayınları
- Karahan, Leyla. (2015). *Türkçede Söz Dizimi*, 22. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları
- Korkmaz, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK
- Köprülü, M. Fuat. (1986). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Kuyma, Erol. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi Kur'an Tercümelerinde İnançla İlgili Söz Varlığı İncelemesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Küçük, Murat (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara: TDK
- Özsoy, Ömer ve İlhami Güler (2016). *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an fihristi)*, Ankara: Fecr Yayınevi
- Timurtaş, F. Kadri. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları
- Toker, Mustafa (2011). *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi
- Toker, Mustafa (2012). *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi*, Dizin II, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi
- Topaloğlu, Ahmet (1976). *Muhammed Bin Hamza, XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır-Arası Kur'an Tercümesi 1 (Giriş-Metin)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (1978). *Muhammed Bin Hamza, XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır-Arası Kur'an Tercümesi II (Sözlük)* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> (erişim tarihi:04.07.2018)

